

TDT: türklərin Avropanı "institusional fəthi" və Azərbaycanın yeni təşəbbüsləri

Türk Dövlətləri Təşkilatının Macarıstanın paytaxtında keçirilən qeyri-rəsmi Zirvə görüşü dünya miqyasında böyük əks-səda yaratdı. Siyasətçilər və ekspertlər bu hadisəni Zirvə görüşünün yekun sənədi olan Budapeşt Bəyannaməsində yer almış bəndlər əsasında təhlil edirlər. Ümumi mövqeyə görə, türk birliyi özünün yeni təşkilati və fəaliyyət mərhələsinə qədəm qoyub. Bu tezis özündə bir çox faktor ehtiva edir. Bu baxımdan TDT-nin hazırkı vəziyyəti və perspektivlərinin geosiyasi təhlili aktuallıq kəsb edir.

Siyasi həmrəylik və təşkilati yüksəliş

Türk Dövlətləri Təşkilatının (TDT) Budapeştdəki qeyri-rəsmi Zirvə görüşünə bir sıra daxili problemlərlə gətirdiyəndən bəhs edilirdi. Müəyyən dairələr hətta türk birliyinin baş tutmadığı xülyasını türk cəmiyyətlərində yaymağa çalışırdılar. Bu məqsədlə böhtan və iftira xarakterli qarayaxma kampaniyasına dünyanın ən inkişaf etmiş ölkələrinin təbliğat sistemlərini də qoşmuşdular. Həm TDT üzvləri, həm də türk dövlətlərinə dost olan dövlətlərin cəmiyyətləri "informasiya həmləsi"nə məruz qalmışdı.

Dost olmaq istəməyənlər bu istiqamətdə çox çalışdılar. Lakin TDT dünyaya onların cəhdlərinin puc olduğunu nümayiş etdirdi. Çünki türk dövlətlərinin liderləri Macarıstanda, Avropanın mərkəzində elə siyasi həmrəylik və müdriklik göstərdilər ki, düşmən dairələr susmalı oldular. Ekspertlər burada TDT-nin uğurunu iki aspektdə vurğulayırlar.

Onlardan birincisi TDT daxilində siyasi həmrəyliyin hökm sürdüyünün təsdiqi ilə bağlıdır. Dövlət başçılarının ifadə etdikləri fikirlər göstərdi ki, ölkələr arasında siyasi məsələlərdə həmrəylik mövcuddur və TDT üzvləri bu prosesi inkişaf etdirmək əzmindədirlər. Bununla bağlı Qazaxıstanın Prezidenti Kasım-Jomart Tokayevin fikri təşkilat üzvlərinin həqiqi niyyətini düzgün əks etdirir. Qazaxıstan Prezidenti deyib: "Bütövlüyümüzü gücləndirmək üçün türk xalqlarının birliyini və həmrəyliyinə möhkəmləndirmək vacibdir".

TDT-nin onun haqqında Zirvə görüşü ərəfəsində yayılan informasiyalara bu cür reaksiya verməsi türk dövlətlərinin təşkilatlanması aspektində maraqlı bir gedişatı ifadə edir. XXI əsrin yeni çağırışları fonunda türk dövlətləri təşkilatlanmağı bacardıklarını sübut etmiş oldular. Budapeşt sammitində aydın göründü ki, TDT təşkilat olaraq yeni səviyyəyə yüksəlib. Daha kon-

lər. Məhz bu kontekstdə TDT-nin başqa siyasi təşkilatlardan ciddi fərqi müəyyən edə bilərik.

Türk siyasi birliyi: yeni təşkilatlanma forması

Hazırda dünyada ən güclü siyasi təşkilatlardan hesab olunan Avropa İttifaqı ilə TDT-nin strukturlaşma fəlsəfəsini qısa müqayisə edərk. Budapeşt zirvəsi göstərdi ki, TDT təşkilat kimi siyasi həmrəylik əsasında inkişaf etmək xəttini seçib. Təşkilatın üzvləri münasibətlərin bazasına ölkələr arasında siyasi həmrəyliyin təmin edilməsi prinsipini qoyublar. Bu məqam TDT-nin Macarıstan sammitinin yekununda qəbul olunmuş 71 bənddən ibarət Bəyannamənin məzmunundan aydın görünür. Bəyannamədə deyilir: "Tərəflər türk dövlətləri arasındakı böyük potensialdan və imkanlardan istifadə edərək, bütün sahələrdə həmrəyliyi, əməkdaşlığı və koordinasiyanı daha da gücləndirmək əzmində olduqlarını bildirir ... Üzv dövlətlərin birliyini və həmrəyliyinə pozmağa yönəlmiş hər hansı hərəkət və təhdidlərin qarşısının alınmasının vacibliyi diqqətə çatdırılır".

Siyasi həmrəyliyin bu cür dəqiq təsbitindən sonra TDT üzvlərinin regional və global miqyaslarda ortaq fəaliyyətlərinin dəqiq istiqamətləri də müəyyən olunur. Belə ki, bəyannamədə qeyd olunur: "Təşkilatın üzvləri regionda və onun hüdudlarından kənarda sülh və təhlükəsizliyə təhdid və çağırışlar yaranan terrorizm və transmilli mütəşəkkil cinayətkarlığın bütün formaları, terrorizmin maliyyələşdirilməsi və kiber cinayətkarlıqla mübarizədə birgə səyləri davam etdirməyə sadıqlıqlarını bir daha təsdiqləyirlər".

Vurğulanan məntiq göstərir ki, daxildə əsaslı siyasi həmrəyliyə nail olan TDT xarici fəaliyyətində də monolit güc kimi aktiv olacaq və ortaq hədəfə fokuslanacaqdır. Bu məqam türk birliyi üçün vacib bir durumu ifadə edir. Onu Avropa İttifaqının təşkilat olaraq qarşılaşdığı

lə üzləşməkdədir. Bir sıra analitiklər bütün bunları nəzərə alaraq, Aİ-nin gələcəyi ilə bağlı konkret proqnozlar verə bilmirlər.

Bunlara görə ki, Aİ-nin təşkilatdaxili konkret layihələrə malik olmaması diqqətdən yayınmır. TDT-də isə bu aspektdə də vəziyyət tamamilə fərqlidir. Bunu Azərbaycan Prezidentinin Budapeştdə ifadə etdiyi fikirlərdən görə bilərik.

Rəqəmsallaşma, nəqliyyat-logistika layihələri və qarşılıqlı sərmayə qoyuluşu

Azərbaycan Prezidenti Budapeşt Zirvə görüşündə belə bir fikir ifadə edib: "Hazırda Xəzər dənizi limanları arasında nəqliyyat əməliyyatlarının və ticarətin sadələşdirilməsini nəzərdə tutan vahid rəqəmsal platformanın yaradılması layihəsi üzərində işlər davam etdirilir. Xəzər dənizində 50-dən çox ticarət gəmisi olan Azərbaycan türk dövlətləri üçün önəmli tranzit xidmətləri göstərir".

Bu fikir iki tezisə yol açır. Birincisi, Azərbaycan Orta dahliz layihəsinə geniş geosiyasi kontekstdən yanaşır. Buna görə ki, Orta dahlizin fəaliyyətini ən yeni texnologiyalara bağlamaqla bütün layihə boyu vahid mərkəzdən idarəetmə və tənzimləməni həyata keçirməyi planlaşdırır. Bu halda, əlbəttə, Zəngəzur dahlizi də beynəlxalq layihənin bütün anlamlarda bir hissəsinə çevrilir, dövlətlər qrupunun ortaq planı halına gəlir.

İkincisi, bu zaman Bakı bütövlükdə vəziyyəti bir tam olaraq qiymətləndirir və Zəngəzur dahlizi məsələsini TDT ilə digər təşkilatlar arasında əlaqələrin təşkili aspektinə yönəldir. Bu gedişat iki baxımdan TDT üçün əhəmiyyətlidir. Onlardan biri TDT üzvü olan Azərbaycanın Orta dahliz layihəsində təşəbbüsü ələ alması ilə əlaqədardır. Bu keyfiyyətdə TDT global geosiyasi proseslərdə öz layiqli yerini tutmaq və rolunu icra etmək imkanını genişləndirir. Digər faktor isə nəqliyyat-logistika sferasında TDT

kret desək, onun kənar neqativ təsirlərə qarşı "siyasi-ideoloji immuniteti" yeni mərhələyə keçib. Bu mərhələ türk dövlətlərinin öz siyasi-diplomatik fəaliyyətini müstəqil qurmaq əzmi ilə xarakterizə olunur.

Bu prosesdə Azərbaycanın təkanverici və stimullaşdırıcı rol oynadığını vurğulamaq lazımdır. Rəsmi Bakı praktiki fəaliyyətinin məzmunu və forması ilə nümayiş etdirir ki, tam müstəqil addımlar atır. İndi Azərbaycan Prezidenti bir neçə istiqamətdə və geosiyasi miqyasda fəal siyasəti ilə seçilir. Bu, TDT üzvlərinin fəaliyyətinə müsbət anlamda ciddi təsir göstərir.

Bu vəziyyətdən bir maraqlı siyasi nəticə əldə etmək olar. Türk dövlətləri siyasi həmrəylikdən təşkilati yüksəlişə keçid mərhələsinə qədəm qoyublar. Onlar TDT-nin inkişafını birmənalı olaraq ölkələr arasında siyasi həmrəyliyə nail olmaqda görür-

problemlər fonunda daha aydın dərk edə bilərik.

İndi Aİ bir sıra təşkilati çətinliklərlə üz-üzə qalıb. Belə ki, üzv ölkələr mühüm xarici əhəmiyyətli məsələlərdə ortaq fikrə gələ bilmirlər. Bu, həm təşkilatın genişlənmə formasına, həm də global miqyasda təsirli güc olma aspektlərinə aiddir. Hazırda Aİ üzvləri arasında həmin məsələlərlə bağlı ciddi fikir ayrılıqları özünü göstərir. O cümlədən Aİ üçün həyati əhəmiyyəti olan enerji təhlükəsizliyi, miqrasiya və Ukrayna məsələsində mövqelər uzlaşmır. Bunun fonunda NATO-dakı fəaliyyətdə də fərqli yanaşmalar mövcuddur.

Belə qənaət formalaşır ki, TDT-dən fərqli olaraq, Aİ daxili siyasi həmrəyliyə nail ola bilmir. Bu təşkilatın inkişafı daxili siyasi ixtilaf ucbatından müəyyən risklər-

üzvləri arasında əlaqələr imkanının daha da genişlənməsi ilə bağlıdır.

Sonuncu iki tezisdən məntiqi olaraq TDT üçün strateji əhəmiyyətli bir məsələ də aktuallaşır. Biz sərmayə qoyuluşu üçün xüsusi fondun işə başlamasını nəzərdə tuturuq. Azərbaycan Prezidenti bununla bağlı bəyan edib ki, "Türk İnvestisiya Fondunun rəsmi olaraq bu il fəaliyyətə başlaması nəzərdə tutulur".

Yuxarıda vurğuladığımız özəlliklər təsdiqləyir ki, TDT müasir təşkilatlardan təşkilatlanma və fəaliyyət fəlsəfəsinə görə ciddi surətdə fərqlənir. Budapeşt Zirvə görüşü həm bu tezisə əsaslılığını, həm də türk birliyinin yüksək perspektivlərə malik olduğunu sübut etdi. Bununla da TDT özünün yeni mərhələsinə qədəm qoymuş oldu.

***Kamal ADIGÖZƏLOV,
beynəlxalq münasibətlər
üzrə ekspert***